

8 DE MARÇ: UNA REVOLTA MUSICAL. CREACIÓ DE COMPOSICIONS MUSICALS A PARTIR DE TEMES DE DISCRIMINACIÓ DE GÈNERE

Rosabel Bofarull Figuerola
Professora de l'Escola municipal de música Robert Gerhard de Valls
rbofarull@uoc.edu
Passeig de l'Estació, 41
43800 Valls
977.60.44.54

Resum

En aquest article es mostra l'experiència duta a terme amb joves adolescents de l'Escola municipal de música Robert Gerhard de Valls. Els alumnes han creat peces musicals a partir de la temàtica vinculada a la discriminació de gènere des de diferents àmbits: la violència de gènere, la prostitució, l'absència de directores d'orquestra, el burka. La creació musical ha partit d'un fet rellevant com és la discriminació i s'han vinculat les obres musicals a un dels diferents temes actuals que tenen en la discriminació el seu fonament.

El fet que s'hagi treballat amb joves d'entre els 14 i 17 anys no només promou el coneixement d'aquest tema sinó que el vincula a la pràctica artística i fomenta el compromís social.

L'experiència s'inclou en els treballs de creació musical a partir de formes artístiques no musicals que, des de fa set anys, es porten a terme al centre amb joves estudiants de música.

Paraules clau:

Creació, discriminació, dona, música violència.

Sumari:

8 de març: una revolta musical

Introducció

La discriminació de la dona vista per músics

Mostres musicals

Temporalització i avaluació

La presentació al Màster de la UAB-CMMB

INTRODUCCIÓ

La celebració del dia internacional de la dona esdevé un dia d'activitats múltiples i diverses en el calendari anual. El que ja no és tan habitual és que la celebració d'aquest dia, la reflexió de per què encara cal una celebració del 8 de març, esdevingui l'eix vertebrador d'un treball de creació musical. I, menys encara, que els compositors que hi participin siguin joves d'entre 14 i 17 anys. A l'Escola municipal de música Robert Gerhard de Valls, i des de fa set anys, es porta a terme un treball de creació musical amb joves estudiants. De forma sistemàtica, aquests alumnes creen obres musicals a partir de mostres artístiques no musicals. Després de diverses experiències en les què es partia de textos poètics, narratius, fotogràfics o pictòrics, es va escollir per aquest curs el tema de la discriminació de gènere envers les dones.

El treball consistia en, a partir d'una imatge, d'un fet, d'un text, d'una reflexió que evidenciés la discriminació de les dones al món actual, elaborar un text musical que en fes referència i hi estigués íntimament lligat. El treball es realitzava amb dos grups-classe, alumnes de tercer i quart de grau mitjà, el nivell més avançat del centre. En un primer moment, a aquests alumnes se'ls va plantejar la temàtica d'aquest curs. Eren tots alumnes que ja havien participat en l'experiència del curs passat (1), per tant, musicalment parlant, ja sabien com s'articulava el treball. Les primeres classes van servir per plantejar en veu alta diverses situacions de discriminació de gènere que es poden trobar en la realitat més immediata, però també en d'altres zones o cultures. La prostitució, la violació, la violència de gènere, l'ablaniment de clítoris, el Femicidi a Ciudad Juárez, l'adopció "només" de nenes en països com Xina, els avortaments selectius en determinades regions, l'anorèxia com a malaltia bàsicament de noies, el burka, l'absència de dones compositores o directores d'orquestra....

Mentre anàvem parlant, la llista s'allargava i apareixien realitats que, a priori, i per a joves adolescents, semblaven realitats més llunyanes. El tema es va anar acotant, de manera que cada alumne havia d'anar escollint un dels temes que hi havia sobre la taula. D'aquest tema –la violació, la prostitució...- cada alumne en va fer una cerca, un petit treball de descoberta, des de textos a imatges. Una vinculació al tema que el portaria a conèixer amb aquesta discriminació, a reflexionar-hi i veure'n les diferents lectures que se'n podien fer. Des d'observar els anuncis publicitaris, on el cos i la imatge de la dona és tractada amb una gran càrrega sexual i/o de discriminació fins a lectures dels fets quotidians que apareixien a les notícies del dia a dia. Va ser una presa de contacte amb la temàtica de manera que vam passar de enunciar el tema a ser-ne bons observadors.

LA DISCRIMINACIÓ DE LA DONA VISTA PER MÚSICS

Era evident que el nostre objectiu, però, era plenament musical. Es tractava de fer entrar els alumnes en el joc de la creació musical, de la composició. Aquests alumnes reben una classe setmanal de seixanta minuts on s'estudia la teoria i pràctica de l'harmonia i l'anàlisi musical (2). En aquest treball, però, el que s'intentava era que l'alumne pogués posar en joc tots els seus coneixements teòrics, tota la seva experiència com a alumne d'harmonia i anàlisi, i ho pogués aplicar en un nou text musical creat per ell mateix. És evident que per a qualsevol pràctica creativa no es requereix d'un estímul latent, d'un estímul proper i gairebé tangible. Per a un procés creatiu, no resulta, és cert, imprescindible.

Però si tenim present que estàvem treballant amb alumnes adolescents, amb una experiència vital molt limitada, i amb dos grups-classe alhora, des dels inicis d'aquests treballs ens ha semblat interessantíssim propiciar en l'alumne la "necessitat de dir", provocar en l'alumne, incitar l'alumne a través d'alguna mostra artística que no el deixi indiferent. Les mostres d'enguany eren prou dures i contundents com per provocar els alumnes a dir, a crear, a compondre. Un treball que, en el fons, mostra com la imatge els ha captivat, la temàtica els ha sorprès i com ho expressen amb el mitjà que els és propi: la pràctica instrumental.

Va ser en un procés de reflexió final, ja amb el treball acabat, que vam poder constatar que com més dura era l'experiència inicial –sobretot quan ens referim a temes com la violació o la violència de gènere-, com més dramàtica era aquesta situació, l'alumne arribava més al fons de la qüestió. S'havia estat capaç de llegir la violència de tema i de transferir, al llenguatge musical, aquesta reflexió. D'altra banda, i en temes menys violents, com en el cas de l'adopció de nenes xineses o el burka com a element de discriminació, les peces resultants van menys agressives, més descriptives, contemplatives o intimistes, perquè la temàtica no evidenciava una duresa tan gran com en d'altres temes.

MOSTRES MUSICALS

Figura 1: Duet per a clarinets de Gemma Alsina

Figura 1: Partitura per a dos clarinets en Si b. de Gemma Alsina.

The image displays a musical score for two clarinets in Bb, arranged in four systems. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The score includes dynamic markings such as *p*, *mp*, *f*, *mf*, and *ff*. The first system (measures 1-4) features Clarinet 1 with a melody starting on a half note G4 and Clarinet 2 with a bass line of half notes. The second system (measures 5-8) shows Clarinet 1 with a sixteenth-note pattern and Clarinet 2 with a similar pattern. The third system (measures 9-13) includes a crescendo and decrescendo in Clarinet 1. The fourth system (measures 14-17) features a trill in Clarinet 1 and a triplet in Clarinet 2.

Aquest fragment per a dos clarinets d'una alumna de 14 anys estava basat en el tema de la prostitució. Des de fa uns quants mesos, la prostitució ha arribat a les carreteres de Valls i esdevé un fet quotidià veure noies esperant clients en zones molt transitades. Per tant, es tracta d'un tema proper, d'una banda, per la familiaritat de veure aquestes noies en el dia a dia, però tremendament llunyà per a alumnes amb famílies estables, de classe social mitja i amb un nivell cultural. L'aproximació al tema va posar de manifest la presència del tràfic sexual amb noies estrangeres, la descoberta del que eren les màfies i proxenetes i la reflexió de quines situacions socials poden portar una dona a exercir la prostitució com a mitjà de vida a l'Europa occidental del segle XX.

L'obra musical està creada per una alumna que té el clarinet com a instrument principal. Els alumnes de grau mitjà –el que, en ensenyament obligatori correspon a la franja d'ESO i Batxillerat- cursen dos instruments: el principal, el que van iniciar des de petits, i el complementari, un segon instrument l'estudi del qual s'inicia a partir dels 13 o 14 anys. És important destacar aquest fet, perquè en el treball que duem a terme els alumnes han d'acabar interpretant en públic les obres que han creat. Per tant, és necessari tenir en compte les diverses veus musicals que intervenen en un text musical i saber qui les interpretarà. En el treball d'aquest curs hi van participar nou alumnes i el concert s'havia d'organitzar entre ells. Així, si l'alumna de clarinet pensava per a dos clarinets, havíem de disposar d'un altre intèrpret de clarinet i que fos del grup. Aquest pensar ja a priori en la interpretació final dota de contingut la idea de la composició. No es tracta de fer un exercici sobre el paper i prou sinó que la música sonarà, s'interpretarà davant d'un públic i s'enllaçarà a les imatges i textos que les han provocades. Veiem, doncs, com el treball no és un simple exercici de classe sinó que va bastant més enllà. Els alumnes participen individualment d'un treball col·lectiu, diverses mirades diferents sobre temes diversos que convergeixen en un únic concert.

Figura n. 2 i 3. Partitura per a piano sol d'Albert Cartanyà.

Lento ♩ = 60

Piano

Measures 1-6: *f* (both hands), *p* (right hand), *p* (left hand). Accents and dynamic markings.

Measures 7-12: *mp* (right hand), *mp* (left hand), *f* (right hand). Crescendo and decrescendo markings.

Measures 13-17: *f* (right hand), *f* (left hand). Crescendo and decrescendo markings.

Measures 18-22: *mf* (right hand), *mf* (left hand), *fff* (right hand), *fff* (left hand). *accel.* marking.

Measure 23: *p* (right hand), *n* (left hand). *accel.* marking. Ends with a fermata.

Allegro

33 *mp* *mf*

34 *f* *ff*

40 *fff* *fff*

45 *Lento* ♩ = 60 *f* *fff*

49 *Lento* ♩ = 60

8vb

Aquest alumne va treballar el tema de la violència de gènere, possiblement un dels temes més candents de l'actualitat, i un dels més durs. Un tema que parla de l'agressió física i psicològica a la qual es troben sotmeses moltes dones de diferents situacions socials: dones grans assassinades pels seus marits també ja vells; dones joves amb una parella que les controla en tot i per tot; dones maltractades psicològicament, un maltractament que no deixarastres al cos; dones divorciades o en procés de separació; dones i dones que, sovint, resisteixen les situacions més extremes perquè al darrere de tot plegat hi ha unes criatures, uns fills de la dona i el seu maltractador. Sota el mantell de violència de gènere s'hi amaga la brutalitat més dura i cruel: la que pot exercir la persona més propera a la dona, la seva pròpia parella, la que, en teoria, més l'hauria d'estimar i cuidar, qui més la coneix i, per tant, qui més mal li pot fer.

Aquesta peça per a piano mostra moments de reflexió, d'interiorització, de dolor però també altres moments que "dibuixen" una agressió, amb una violència musical extrema i tremendament il·lustrativa. Les dissonàncies que hi apareixen – aquests sons que són displicents a l'oïda, que creen tensió, una certa por, una incomoditat, una necessitat de resolució cap al so més consonant- són una mostra exquisida de com utilitzar el fet musical per a visualitzar un tema de reflexió com és el de la violència de l'home sobre la dona.

TEMPORALITZACIÓ I AVALUACIÓ

Aquest treball es va realitzar durant dos mesos. És un termini de temps molt acotat, molt curt. Però donat que tots els alumnes havien participat en el treball del curs anterior, tots havien fet ja una primera aproximació a la creació musical, ens va semblar necessari i pedagògicament interessant, acotar el temps de creació. El nivell d'un alumne no és sols avaluar el resultat final que en resulti sinó el temps que s'hi ha esmerçat en dur-lo a terme i també, per descomptat, saber d'on es partia. No sols importa el resultat final del treball, que importa i molt, és evident, sinó saber quina ha estat l'evolució en el procés d'aprenentatge dels diferents alumnes. Així, un alumne que parteix d'un nivell 4 sobre 10 i arriba a 7 ha fet una molt bona evolució; l'alumne que parteix de 7 i arriba a 9 mostrarà un treball excel·lent però l'altre alumne haurà fet un millor i profund treball personal. Per tant, a l'hora d'avaluar el treball, perquè s'avalua, es tenen en compte moltes implicacions i no sols el resultat final. Insistim en aquest fet perquè, el públic que assisteix al concert, només veu el resultat final i en valora l'escolta només d'un dia. Correspon a la mestra valorar totes les altres línies de treball que s'han obert durant la gestació del treball i no només el resultat final.

Al llarg dels dos mesos els alumnes creen les seves obres de forma individual, busquen companys per a la interpretació de les diferents veus, s'ajunten, es troben, assagen, mostren les obres a la classe col·lectiva, la valoren entre ells, s'ajuden en la cerca de noves línies melòdiques, aprenen del treball dels altres, exposen els dubtes, comparen dificultats, miren com un i altre resol els seus problemes i aprenen, en definitiva, a resoldre els problemes que, de forma natural, apareixen en un treball de creació. Les grans preguntes com continuar un passatge, com enllaçar un tema i un altre, el dubte davant la pròpia creació, el pensar que "l'altre" sempre se'n surt millor... són el pa de cada dia.

I correspon a la mestra dirigir un treball i altre, de forma individual dins una classe col·lectiva. Però la posada en comú de temes, dubtes i dificultats afavoreix la confiança dels alumnes en la seva pròpia feina i els dóna seguretat per a poder continuar.

El treball, titulat 8 de març una revolta musical, havia de ser posat dalt de l'escenari al voltant de la celebració del dia de la dona treballadora. El dilluns 3 de març i a les dependències de l'escola, es va poder escoltar les diferents obres que nou alumnes havien creat a partir de la reflexió i la interiorització de temes de discriminació. Per a una acurada presentació pública del treball, es van buscar imatges que evidenciessin aquestes situacions de la dona i es van redactar uns textos especialment per a l'ocasió. La imatge i el text i, després, la música, feien un tot unitari i arrodonia el treball elaborat amb els joves adolescents. La lectura dels textos va anar a càrrec d'un pare de l'escola a qui li vam demanar la seva col·laboració.

Figura n. 4 i 5: Partitura per a flauta i piano de Cristina Pallàs.

The musical score is arranged in three systems, each featuring a Flute (Fl.) and Piano (Pno.) part. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/4. The first system (measures 1-6) shows the Flute playing a melodic line with a *mf* dynamic, while the Piano accompaniment consists of eighth-note triplets with a *mf* dynamic. The second system (measures 7-13) continues the melodic development, with the Flute dynamics ranging from *p* to *mf* and the Piano accompaniment featuring triplets and a *p* dynamic. The third system (measures 14-19) concludes the piece with a *Fine* marking. The Flute part ends with a *mf* dynamic, and the Piano accompaniment features triplets with a *pp* dynamic in the beginning and *mf* at the end.

Fl. *mf* *p* D.C. al Fine

Pno. *mf* *p*

Aquesta peça, que us presentem sencera, estava basada en el tema del burka, de la humiliació que significa per a una dona haver d'amagar-se rera una gran roba. És la punta de l'iceberg de tot el que implica el burka. I el vam il·lustrar amb una imatge on es veien dues dones vestides amb el tradicional burka blau cel però amb la part de la cara aixecada per poder-hi veure. Estaven manipulant un mòbil i es pot veure la cara de les noies i les mans, res més. Són dues noies joves que utilitzen la tecnologia actual, maquillades i amb les ungles pintades. Noies joves condemnades a amagar-se perquè el seu cos ofèn. Però són dues noies que tant podien ser d'aquí com d'allà, amb el gust per cuidar la pròpia imatge, amb el gust per agradar i ser mirades, tot i haver d'estar sotmeses a la foscor del burka.

L'alumna que va treballar aquest tema va comentar que, un cop escollit, parlat i pensat, de fet, quan va començar a pensar la música es va oblidar del tema. I la música li va néixer sense buscar més relació amb el tema. Aquesta evidència, que no significa un frau, és un fet habitual. Un cop hem escollit un tema, n'hem parlat, l'hem acotat i definit, el tema s'interioritza i queda amagat en algú racó del nostre cervell, i al cor. És aleshores que el treball musical agafa la volada que requereix i l'alumna es pot dedicar exclusivament a pensar la música, organitzar-la i fer-la créixer.

El tema, però, hi és. No pren força, no té un gran protagonisme, però el treball inicial de presa de contacte amb el tema ha fet que, sense adonar-se'n, l'alumna tingui una sensibilitat especial cap a la temàtica i n'hagi provocat una expressió musical. L'interès del treball no és el de traduir en música una imatge o un tema, sinó que la reflexió sobre aquella imatge, aquell tema o aquell text esdevingui l'espurna que encengui tot un foc, el procés musical.

LA PRESENTACIÓ AL MÀSTER DE LA UAB-CMMB

Coneixedora d'aquestes experiències des dels seus inicis, la catedràtica de pedagogia musical del Conservatori municipal de música de Barcelona (CMMB), Àngels Arnaus, sempre ha valorat i referenciat aquest treball. Aquest curs, i per primera vegada, el CMMB juntament amb la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) han posat en marxa el Màster en Llenguatge Musical dirigit a llicenciats en música. La professora Arnaus ens va convidar a presentar l'experiència. Així, i sota el títol La creació musical: entre la teoria i la sensibilitat. Aproximació al món de la composició a grau mitjà a partir de mostres artístiques no musicals (2001-2008), es van mostrar les diferents experiències dutes a terme. I els alumnes van presentar les seves obres, les van interpretar i es va establir un diàleg entre ells i els alumnes del màster. Una posada en comú de com elaborar les músiques a partir d'un tema tan dur com és la discriminació de gènere vist tant per la mestra que ho organitza com també vist pels propis alumnes que ho creen i ho intenten verbalitzar.

El treball havia acomplert la seva intenció: provocar els alumnes a dir alguna cosa, a crear, a inventar, a construir, a imaginar música a partir de la dura realitat que ens envolta. I no per dura i dramàtica podem girar-hi la cara. Cal afrontar-la i posar-hi el particular granet de sorra.

El treball, que ha fet avançar i molt els coneixements musicals d'aquests joves en el camp específic de la composició, no només volia ser un treball musical. L'altre interès, el ser conscient de les dures realitats del món de la dona, és el que no avaluarem. La intenció és haver aconseguit que aquests joves siguin permeables a la realitat i, futurs adults del demà, prenguin consciència i s'hi impliquin.

Notes

El curs passat es va partir de les fotografies de Francesc Parés sobre la guerra de Bòsnia. En podeu llegir un article a Rosabel Bofarull "Música para Bosnia, una herida abierta", *Eufonía*, Editorial Graó, Barcelona, 43, 2008, pp. 112-125.

L'estudi de l'harmonia i l'anàlisi seria a la música el que la sintaxi i el comentari de text a la llengua i la literatura.